

Janusz Umiński

Okręg Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w Bydgoszczy w latach 1951-1975

Cz. 2. Działalność programowa¹

Do oddziałów, które w latach 50. rozwinęły szczególnie aktywną działalność programową, należały zwłaszcza oddziały: toruński (przede wszystkim na odcinku rozbudowy sieci kół zakładowych i obsługi masowego ruchu turystycznego), włocławski (na odcinku pracy krajoznawczej, posiadającej tu bogate tradycje oraz w zakresie rozwoju turystyki kwalifikowanej) i bydgoski (głównie na odcinku rozwoju turystyki kwalifikowanej). Skromniejsze, ale trwałe osiągnięcia miały nowe lub reaktywowane oddziały w Chełmnie, Chojnicach, Grudziądzu, Inowrocławiu i Żninie. Do roku 1960 powołano siedem komisji turystyki kwalifikowanej: górskiej, kajakowej, kolarskiej, motorowej, narciarskiej, pieszej i żeglarskiej, oraz trzy problemowe: opieki nad zabytkami, krajoznawczą i młodzieżową. Komisje turystyki kwalifikowanej koncentrowały się na zagadnieniach organizacyjno-instruktażowych, organizacji imprez oraz szkoleniu przodowników poszczególnych dziedzin turystycznych.

Ofiarna praca działaczy powołanych w tych latach okręgowych i oddziałowych komisji społecznych przyczyniła się do spopularyzowania działalności Towarzystwa wśród szerokich rzesz społeczeństwa, przede wszystkim poprzez organizację wielu imprez turystycznych, z których kilkanaście kontynuowanych jest tradycyjnie do dziś, jak zwłaszcza Międzynarodowy Spływ Kajakowy na Brdzie czy zloty „Na Pałukach”.

¹ Cz. 1: *Początki działalności i przemiany organizacyjne w latach 1951-1975* opublikowano w „Kronice Bydgoskiej” 2009, t. XXXI, s. 316-404.

PTTK, opierając się na doświadczeniu oraz dorobku organizacyjnym i kadrowym swych poprzedników, stworzyło program działania i system organizacyjny turystyki kwalifikowanej. Przygotowało warunki dla samodzielnego rozwoju wielu dziedzin turystyki, oddzielając je zarazem wyraźnie od sportu – eliminując z turystyki narciarskiej, kajakowej, kolarskiej, motorowej czy żeglarskiej tendencje wyczynowości. Nie negując potrzeby rozwijania sprawności fizycznej wśród członków Towarzystwa, nadano równocześnie w turystyce kwalifikowanej priorytet celom krajoznawczym, poznawczym i wychowawczym. Dla każdej z dyscyplin turystyki kwalifikowanej opracowano statutowe formy organizacyjne w postaci komisji społecznych. Wprowadzono we wszystkich dyscyplinach wielostopniowy system odznak turystycznych, zdobywanych według szczegółowo określonego programu.

TURYŚCI WSZYSTKICH KRAJÓW – WĘDRUJCIE!

WYDANIE NA EUROPE

CENA: 25 UŚMIECHÓW

DWA GRZYBKİ

ORGAN KIEROWNICTWA VII OGÓLNOPOLSKIEGO RAIDU PIESZEGO W BORACH TUCHOLSKICH

ROK WYDANIA I

WYDAWCA: WIELKA POLSKA

NR 1

„Dwa Grzybki” – Organ Kierownictwa VII Ogólnopolskiego Rajdu Pieszego w Borach Tucholskich

Największą popularnością w okręgu cieszyła się turystyka piesza, uprawiana zarówno przez młodzież, jak i dorosłych². Zapoczątkowana została w roku 1953. Poprzez imprezy turystyki pieszej spopularyzowano zwłaszcza Bory Tucholskie, Pojezierze Brodnickie, Krajnę i Pałuki³. Począwszy od roku 1954 imprezy zorganizowane w tych regionach gromadziły wielu turystów: „Złot na Krajnie” w 1957 przeszło 500 uczestników, tradycyjne już „Złoty na Pałukach” w latach 1956-1960 przeciętnie przeszło 600.

² Przykładowo w roku 1956 zorganizowano w okręgu 51 wycieczek i rajdów, w których uczestniczyło 1358 turystów, a w 1959 r. – 140 wycieczek i rajdów z 3207 uczestnikami.

³ W latach 1954-1956 w 160 rajdach i wycieczkach zorganizowanych przez Okręgową Komisję Turystyki Pieszej i sekcje turystyki pieszej oddziałów i kół udział wzięło łącznie 3921 turystów. Ponad 80% uczestników tych imprez stanowiła młodzież. W imprezach okręgowych uczestniczyły też drużyny z okręgów katowickiego, krakowskiego, poznańskiego, szczecińskiego i warszawskiego.

Zakończenie VII Ogólnopolskiego Rajdu Pieszego w Borach Tucholskich – Ostrowite pod Czerskiem 14 VIII 1959 r.

Dzięki turystyce pieszej przybliżono turystom z całego kraju uroki Borów Tucholskich. W III Okręgowym Rajdzie Pieszym po Borach Tucholskich w 1954 r. uczestniczyło 150 turystów, w 1956 r. – 240, w 1957 r. – 283, a w zorganizowanym w dniach 3-15 sierpnia 1959 r. VII Ogólnopolskim Rajdzie Pieszym PTTK w Borach Tucholskich na 14 trasach 14-, 10-, 5- i 3-dniowych – udział wzięło 395 turystów z całej Polski. Podczas imprezy wydawano codziennie „na Europę” za cenę 25 uśmiechów w nakładzie 300 egzemplarzy gazetkę rajdową „Dwa Grzybki”. W konkursie „Poznaj piękno Borów Tucholskich” uczestniczyło 79 osób, a w komitecie organizacyjnym Rajdu pracowało 45 działaczy PTTK z okręgu bydgoskiego.

W tym samym roku Okręgowa Komisja Turystyki Pieszej zainicjowała na łamach lokalnej prasy akcję „Autostop”. Kierował nią w regionie, z wielkim zaangażowaniem, członek Komisji red. Lucjan Znicz-Sawicki⁴. Autostop był w latach 1958-1993 najtańszą formą uprawiania turystyki w kraju, zorganizowaną przez PTTK, tygodnik „Dookoła Świata” oraz redakcję audycji

⁴ Lucjan Znicz-Sawicki (1923-2004), dziennikarz, krajoznawca i turysta, popularyzator wiedzy, autor 16 publikacji o życiu na Ziemi wydanych przez KAW, Miniatury i Amber, wyróżniony m.in. Nagrodą im. Brunona Winawera i PAN (za popularyzację nauki polskiej), jeden z głównych inicjatorów budowy Pomorskiego Ośrodka Telewizyjnego w Trzeciecu; przewodniczący Okręgowej Komisji Turystyki Pieszej PTTK (1955-1956) i członek Komisji Propagandy i Wydawnictw Turystycznych WKKFiT w Bydgoszczy (kierownik akcji badania opinii publicznej w dziedzinie rozwoju ruchu turystycznego pn. „KOBART”), członek PTTK i Polskiego Towarzystwa Miłośników Astronomii. Odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz różnymi odznaczeniami i medalami.

Polskiego Radia „Muzyka i Aktualności”. W autostopie uczestniczyła w ok. 90% młodzież; mężczyźni stanowili prawie 80%, a każdy z uczestników wędrował średnio trzy tygodnie⁵. Autostop polegał na indywidualnych przejazdach samochodami spotkanymi na trasie. Jego uczestnicy mieli specjalne „książeczki autostop” z kuponami dla kierowców, uprawniającymi ich do udziału w losowaniu nagród na zakończenie letniego sezonu turystycznego. Zakup książeczki warunkowano posiadaniem odpowiedniej kwoty pieniędzy na własnej książeczce oszczędnościowej PKO. Książeczki pierwotnie kupowano w kioskach „Ruchu”, potem na propozycję bydgoskich turystów, by z autostopu korzystali głównie turyści, w oddziałach PTTK. W Bydgoszczy sprzedaż prowadziły Oddział Miejski i Zarząd Okręgu PTTK. Zgodnie z sugestiami bydgoskich działaczy, dla nadania autostopowi treści krajoznawczej, Społeczny Komitet Autostop, kierujący akcją na obszarze kraju, w kolejnych edycjach książeczek wydawał mapki regionów turystycznych. Jednym z autostopowiczów, może najstarszym na świecie, był zamieszkały w Bydgoszczy, rodem z Wilna, Aleksander Melech (1883-1982), lekarz i inżynier, posiadacz książeczki Autostop nr 1, od młodości amator podróży i wędrowek, który zwiedził bez mała cały świat, autostopem ok. 150 tys. km, do końca życia uczestniczył w zlotach i sejmikach autostopu; zapalonym autostopowiczem był też Feliks Władyszewski (1919-2001), ekonomista, działacz harcerski i turystyczny, członek ZHP, PTTK, TG „Sokół”, PTSM, który z synem dotarł autostopem m.in. za arktyczne koło podbiegunowe, do Afryki, Chin, Indii i na pustynię Gobi.

We wrześniu 1959 r. miał miejsce I Okręgowy Zlot Turystów na Pojezierzu Brodnickim, zorganizowany przez Oddział w Brodnicy wspólnie z komisjami Zarządu Okręgu, w którym uczestniczyły 133 osoby, piechurzy, kolarze i kajakowcy.

Tradycyjne stały się coroczne imprezy okręgowe w tym regionie województwa. W efekcie bardzo efektywnej pracy Okręgowej Komisji Turystyki Pieszej oraz komisji oddziałowych w Toruniu i Włocławku okręg bydgoski został zaliczony do najaktywniejszych w Polsce w dziedzinie rozwoju turystyki pieszej⁶, a Oddziałowa Komisja Turystyki Pieszej w Toruniu za uzyskanie I miejsca w skali krajowej otrzymała w 1957 r. proporzec Komisji Turystyki Pieszej ZG PTTK. Z kolei, w zorganizowanym w latach 80. przez ZG PTTK współzawodnictwie pomiędzy komisjami okręgowymi w kraju Okręgowa

⁵ W latach 1958-1987 z autostopu skorzystało 855 971 osób, w tym 12 261 cudzoziemców z 31 krajów, których przewiozło 98 542 kierowców.

⁶ W latach 1956-1959 działacze PTTK w okręgu zorganizowali 324 wycieczki i rajdy, w których uczestniczyło 7575 turystów, najwięcej w roku 1959 (140 imprez – 3207 uczestników).

KTP w Bydgoszczy w roku 1968 uzyskała II miejsce, a w latach 1969 i 1970 – I miejsce⁷.

Dnia 24 października 1954 r. przystąpiono do akcji znakowania szlaków pieszych w województwie. Jako pierwszy oznakowano szlak wzdłuż doliny Brdy do Tucholi. W następnych latach wytyczono ponad 200 km szlaków pieszych – na terenie Borów Tucholskich i Pojezierza Brodnickiego⁸.

Początek znakowania szlaków pieszych w województwie bydgoskim – 24 X 1954 r.

Dużą popularnością cieszyły się turystyka kajakowa, kolarska, później także motorowa. O ile turystykę kajakową i motorową, wymagające wyższych kwalifikacji i odpowiedniego sprzętu, uprawiali przede wszystkim dorośli, to turystykę pieszą i kolarską w większości preferowali młodzi.

Dzięki inicjatywie miejscowych działaczy zorganizowano, bardzo udane, pierwsze w Polsce masowe imprezy kajakowe: w dniach 25-29 czerwca 1952 r. VII Ogólnopolski Splyw Brdą do Brdujścia, w którym uczestniczyło 589 kajakowców, w dniach 7-12 lipca 1953 r. na trasie długości ok. 200 km I Ogólnopolski Splyw Kajakowy Brdą, który zgromadził przeszło 1400 uczestników,

⁷ *Sprawozdanie Zarządu Okręgu PTTK za lata 1968-1971 na VIII Okręgowy Zjazd Delegatów Oddziałów PTTK województwa bydgoskiego*, Bydgoszcz dnia 21 maja 1972 r., s. 50.

⁸ Do roku 1975 wytyczono i oznakowano w województwie 32 szlaki, których łączna długość przekroczyła 1000 km.

Logo Ogólnopolskiego Spływu Wodnego Wisła – 4-10 VII 1954 r.

indywidualnych lub w małych zespołach, nieewidencjonowanych w statystykach. Przykładowo w 1955 r. według szacunku działaczy spłynęło Brdą ponad 1000 adeptów wędrowek kajakowych¹¹.

Turystykę kolarską na szerszą skalę zaczęto uprawiać w roku 1954, jej adeptami w roku 1953 byli nieliczni turyści. A w latach 1954-1956 w sześciu rajdach kolarskich i 118 wycieczkach uczestniczyły już 1704 osoby. Znaczna część biorących udział w tych imprezach uprawiała odtąd turystykę kolarską systematycznie, do czego w znacznym stopniu zachęcało zdobywanie kolejnych stopni Kolarskiej Odznaki Turystycznej. W tej dyscyplinie również dominowała młodzież. Z racji wysokich kosztów zakupu rowerów poszczególne oddziały pomagały w ich nabyciu na raty, w kilku miastach, np. w Bydgoszczy, istniały spółdzielcze wypożyczalnie sprzętu turystycznego, dysponujące także rowerami.

⁹ W tym roku okręg bydgoski otrzymał nagrodę przechodnią ZG PTTK dla najlepszego okręgu wodniackiego.

¹⁰ W ramach spływu 376 uczestników z całej Polski spłynęło z Bydgoszczy Kanałem Noteckim, przez Gopło i Wartą do Śremu. Na etapie Warszawa – Bydgoszcz – Śrem można było wziąć udział w spływie na podstawie skierowania FWP, podobnie jak na czasach turystycznych.

¹¹ *Sprawozdanie Zarządu Okręgu PTTK z działalności Towarzystwa w Okręgu Bydgoskim w okresie od 21 III 1954 r. do 31 V 1956 r.*, s. 16-17 (mps w archiwum autora).

a także II Ogólnopolski Spływ Kajakowy Wisłą do Morza w roku 1954, w którym uczestniczyło przeszło 1500 wodniaków, w tym 428 kajakowców z okręgu bydgoskiego⁹. W roku 1955 wodniacy bydgoscy byli organizatorami jednego z etapów „Spływu Wodami Polski do Granicy Pokoju”¹⁰.

Okręgowa Komisja Turystyki Wodnej spopularyzowała też mało dotąd znane szlaki Wdy, Weli, Zbrzycy oraz Pojezierza Brodnickiego. W latach 1954-1956 w 20 zorganizowanych w okręgu kilku- i wielodniowych spływach oraz 138 jednodniowych uczestniczyło łącznie 4007 osób. W spływach nastąpił wzrost uczestnictwa pracowników fizycznych i młodzieży. Wielu turystów brało udział w licznych, często wielodniowych spływach

Ogólnopolski Spływ Wodny Wisłą – poranna toaleta w Tczewie (1954 r.)

Także turystyka górską, mimo oddaleniu regionu od gór, cieszyła się dużym zainteresowaniem. Wystarczy tu odnotować, że w latach 1951-1960 przeszło 6000 osób z terenu województwa zdobyło Górską Odznakę Turystyczną różnych stopni, a w imprezach górskich, organizowanych przez miejscowych działaczy uczestniczyło przeszło 1800 osób. Było to zasługą Okręgowej Komisji Turystyki Górskiej, która organizowała liczne kursy i odczyty o tematyce górskiej. Należy wspomnieć, że przewodniczący Podkomisji Szlaków OKTP dr med. Jerzy Janecki z Bydgoszczy jako pierwszy w kraju (legitymacja nr 1) uzyskał odznakę GOT „Za wytrwałość”.

Na wędrowce w Puszczy Bydgoskiej (1955 r.)

Działacze turystyki narciarskiej, ze względu na zmienność warunków atmosferycznych w regionie (okresowo krótkie zaleganie pokrywy śnieżnej), nie mogli organizować imprez dla większej liczby uczestników. Ich działalność ograniczała się głównie do uprzystępniania podstaw teoretycznych uprawiania narciarstwa oraz organizacji uczestnictwa narciarzy z Pomorza i Kujaw w imprezach przygotowywanych przez oddziały Towarzystwa na obszarach górskich. Rozwój narciarstwa ograniczał także, poza „pasmem wzgórz myśłęcińskich” i Pojezierzem Brodnickim, brak terenów narciarskich w pobliżu większych miast regionu, doświadczonych organizatorów, instruktorów i przewodników turystyki narciarskiej. Mimo to Okręgowa Komisja Turystyki Narciarskiej w latach 1953-1958 starała się organizować imprezy narciarskie, m.in. na Pojezierzu Brodnickim I Rajd Narciarski Nizinny przy udziale 78 osób, oznakowano też w rejonie wzgórz myśłęcińskich i w tzw. lesie gdańskim trasy dla narciarstwa śladowego¹². Łącznie w latach 1954-1956 OKTN i sekcje turystyki narciarskie oddziałów PTTK w Brodnicy, Bydgoszczy, Grudziądzu, Toruniu i Włocławku zorganizowały 41 wycieczek narciarskich z udziałem 586 uczestników¹³. Zorganizowana turystyka narciarska z biegiem lat, przede wszystkim z racji pogarszających się warunków atmosferycznych, zamarła. Brak długotrwałych opadów śnieżnych uniemożliwiał realne planowanie większych imprez, uprawiano ją więc jedynie indywidualnie¹⁴.

Wraz z rozwojem motoryzacji rozwijała się turystyka motorowa, znajdująca oparcie w komisjach względnie sekcjach turystyki motorowej w Bydgoszczy, Toruniu, Włocławku i Żninie. Powstała w roku 1955 Okręgowa Komisja Turystyki Motorowej w tym samym roku zorganizowała pierwszy rajd motorowy „Szlakiem Zwycięstw” i dwa mniejsze, w których uczestniczyło 138 turystów, dodatkowo w 16 niedzielnych wycieczkach motorowych wzięło udział 315 osób¹⁵.

Komisja Turystyki Żeglarskiej, powołana również w roku 1955, mimo posiadania dobrych warunków wodnych, z uwagi na brak odpowiednich baz i taboru, ograniczyła swą działalność do rejonu Bydgoszczy i Torunia. Wraz

¹² W okresie międzywojennym terenem wspomnianych wzgórz prowadził wędrowki i organizował kursy narciarskie Bydgoski Klub Narciarzy, utworzony w 1932 r. z przekształcenia istniejącej od 24 II 1931 r. sekcji narciarskiej Oddziału PTK w Bydgoszczy. Por. J. Umiński, *Bydgoski Klub Narciarzy*, „Wierchy” R. 69, Kraków 2004, s. 162-165.

¹³ *Sprawozdanie Zarządu Okręgu PTTK z działalności Towarzystwa w Okręgu Bydgoskim w okresie od 21 III 1954 r...*

¹⁴ W dniu 19 II 1962 r. podczas zebrania aktywu górskiego i narciarskiego powołano jedną Okręgową Komisję Turystyki Górskiej i Narciarskiej.

¹⁵ *Sprawozdanie Zarządu Okręgu PTTK z działalności Towarzystwa w Okręgu Bydgoskim w okresie od 21 III 1954 r...*

z sekcją turystyki żeglarskiej Oddziału Miejskiego PTTK¹⁶ prowadziła teoretyczne kursy żeglarskie, rejsy szkoleniowe, zorganizowała też I Rejs Okręgowy Wisłą z Bydgoszczy do Chełmna¹⁷.

W latach 1952-1955 na obszarze okręgu bydgoskiego zorganizowano 706 imprez turystycznych, w których uczestniczyło łącznie 14 899 osób. Szczegółowe dane zawarto w poniższej tabeli¹⁸. W latach 1954-1955 wzrosła liczba zdobywców różnych stopni odznak turystycznych PTTK, a w imprezach ogólnopolskich organizowanych przez komisje ZG PTTK oraz inne okręgi PTTK uczestniczyło ponad 800 turystów z regionu.

Tabela 1. Imprezy turystyczne zorganizowane w województwie w latach 1952-1955

Rodzaj imprezy	1952	1953	1954	1955
Rajdy i spływy ogólnopolskie	1	1	1	1
Uczestnicy	472	612	428	86
Spływy i rajdy okręgowe	2	8	10	9
Uczestnicy	•	534	945	1039
Spływy i rajdy oddziałowe	•	•	18	26
Uczestnicy	495	•	692	915
Wycieczki turystyki kwalifikowanej	8	93	231	297
Uczestnicy	•	1099	3035	4547

Źródło: *Sprawozdanie Zarządu Okręgu PTTK z działalności Towarzystwa w Okręgu Bydgoskim w okresie od 21 III 1954 r. do 31 V 1956, s. 19.*

Rozwój ruchu turystycznego i działalności krajoznawczej w regionie był możliwy dzięki inicjatywie i zaangażowaniu wielu działaczy turystycznych i krajoznawców, pracujących zarówno w komisjach społecznych szczebla okręgowego, jak i w oddziałach, kołach i sekcjach Towarzystwa w województwie¹⁹.

¹⁶ W roku 1955 otrzymała nagrodę przechodnią ZG PTTK dla najlepszej sekcji turystyki żeglarskiej PTTK w kraju.

¹⁷ W 1969 r. Komisja wspólnie z Bydgoskim Okręgowym Związkiem Żeglarskim przy pomocy KTŻ ZG PTTK była współorganizatorem VI Ogólnopolskiego Spływu Żeglarskiego wodami Zbiornika Koronowskiego, zorganizowanego dla uczczenia 50. rocznicy żeglarstwa i 15. rocznicy powołania Komisji.

¹⁸ W skali kraju nastąpił wyraźny wzrost imprez turystyki kwalifikowanej. Przykładowo w 1952 r. odbyły się 2562 wycieczki i rajdy, a w 1953 r. już 5674.

¹⁹ Do najbardziej ofiarnych należeli m.in. wodniacy: C. Woźny, T. Jabłoński, Z. Andrzejewska, J. Olkiewicz, A. Mazur, H. Giermakowski, L. Grzemiński, F. Rajkiewicz; piechurzy i górale: A. Flicińska, J. Umiński, S. Duński, J. Krippendorf, J. Kuczyński, H. Calińska, T. Vogel; kolarze: K. i K. Stalmachowie; żeglarz: S. Hyciek.

Przy współpracy oddziałów w okresie kadencji komisje społeczne Zarządu Okręgu zorganizowały kilka dużych imprez turystycznych. Z zapoznanych dotąd terenów „odkryto” przede wszystkim uroki Krajny, na której obszarze odbył się w dniach 17-19 maja 1957 r. „Złot na Krajnie”, który zgromadził przeszło 500 uczestników różnych dyscyplin, w dniach 15-17 maja 1958 r. OKTP i OKTKol zorganizowały „Wiosenny Rajd do Człuchowa”, w latach 1956 i 1958 miały miejsce tradycyjne już „Złoty Turystów na Pałkach”²⁰. Tradycyjne stały się też organizowane przez OKTP rajdy piesze na terenie Borów Tucholskich i na Pojezierzu Brodnickim, a kolarskie organizowane przez OKTKol na Kujawach i Pojezierzu Brodnickim. W dniach 6-7 czerwca 1959 r. Oddział Miejski PTTK w Bydgoszczy zorganizował I Nocny Oddziałowy „Złot do Tlenia”, a Oddział PTTK w Toruniu w dniach 15-22 czerwca „Tydzień Turystyki Torunia”, na który składały się: zlot młodzieży krajoznawczej, zjazd plakietowy motorowców, Okręgowy Złot Turystów oraz Wystawa Fotografii i Sprzętu Turystycznego.

Organizowane przez wodniaków spływy przyniosły ich uczestnikom wiele niezatartych wrażeń z przebytych wędrówek oraz zachęciły do zbiorowego uprawiania tej dyscypliny, czego dowodem było szereg kolejnych masowych tego typu imprez, jak np. Spływ Księgarzy w 1959 r. W 1958 r. powrócono również do organizowania na urokliwej Brdzie Międzynarodowych Spływów Kajakowych. Rozwój turystyki kajakowej hamował w tym okresie brak odpowiedniego sprzętu – pokonanie trudności w jego uzyskaniu lub samodzielna budowa kajaków były przedmiotem szczególnej troski działaczy Okręgowej Komisji Turystyki Kajakowej²¹.

Obserwowano stały wzrost liczby uczestników imprez kolarskich, np. w latach 1957-1960 zorganizowano 245 wycieczek i rajdów przy 2623 uczestnikach. Należy też odnotować, że członkowie OKTKol pracowali przy organizacji Międzynarodowego Rajdu AIT w 1959 r.

Miarą wzrostu uznania dla pracy działaczy okręgu bydgoskiego było niewątpliwie powierzenie mu organizacji imprez ogólnopolskich: V Ogólnopolskiego Rajdu Kolarskiego w Borach Tucholskich, w latach 1958 i 1959 kolejnych edycji Międzynarodowego Spływu Kajakowego na Brdzie.

W sposób szczególny wrosła liczba imprez turystycznych (rajdów, spływów, czasów turystycznych) i krajoznawczych, a tym samym i ich uczestników. W 1959 r. zorganizowano 510 wycieczek turystyki kwalifikowanej,

²⁰ W roku 1960, z powodu zapowiedzi organizacji na tym terenie ogólnopolskiej imprezy motorowej, zlot przesunięto na rok 1961.

²¹ Członek OKTK C. Woźny wraz z J. Czarneckim był autorem wydanego w 1957 r. przez Wydawnictwo „Sport i Turystyka” poradnika pt. *Budowa kajaka turystycznego M-52*.

w których udział wzięło 5700 turystów i krajoznawców, 42 imprezy z 2500 uczestnikami oraz 306 wycieczek powszechnych z 17 200 uczestnikami. W 1960 r. odbyły się tradycyjne już imprezy: II Zlot Turystów na Kujawach (24-26 czerwca), III Zlot Turystów na Pałukach (9-11 września).

Należy podkreślić, że przy organizacji przez okręg masowych imprez turystycznych, zwłaszcza kiedy dowódcą Pomorskiego Okręgu Wojskowego był gen. dyw. Zygmunt Huszcza, wydatnej pomocy technicznej udzielało Wojsko Polskie poprzez udostępnienie transportu, namiotów, kuchni polowych z obsługą. Miało to miejsce m.in. w odniesieniu do Ogólnopolskiego Spływu Wodnego „Wisła do Morza” w 1954 r., V Ogólnopolskiego Rajdu Kolarskiego do Tlenia w 1956 r., VII Ogólnopolskiego Rajdu Pieszego w Borach Tucholskich w 1959 r. czy imprez turystycznych organizowanych samodzielnie przez koła wojskowe.

Jak już wspomniano, podobnie jak turystykę pieszą, wycieczki i rajdy kolarskie preferowała szczególnie młodzież (w granicach od 80 do 100%), uczestnicząc licznie w lokalnych imprezach, jak „Zlotach na Kujawach” w latach 1954-1956 czy do Płowiec w 1960 r., także V Ogólnopolskim Rajdzie Kolarskim w Borach Tucholskich w 1956 r. O ile w roku 1956 w okręgu zorganizowano 51 wycieczek i rajdów, w których uczestniczyło łącznie 1358 osób, to w 1959 r. odbyło się w województwie 140 wycieczek z 3207 uczestnikami.

Do czołowych imprez zorganizowanych w 1961 r. należy zaliczyć przede wszystkim: Zlot „Krajna 1961”, który odbył się w dniach 12-14 maja z finałem w Łędyczku (320 turystów z województwa bydgoskiego i województw ościennych), Okręgowy Zlot Turystyczny do Wiela w dniach 27-28 maja, połączony z otwarciem Stacji Turystycznej PTTK im. Wincentego Rogali²² i III Międzynarodowy Spływ na Brdzie (180 uczestników). Szczególnie bogaty był program imprez jesiennych. Na jesieni odbył się, zorganizowany przez OKTG i Oddział w Toruniu, I Okręgowy Rajd Górski Związkowców Pomorza w Beskidzie Śląskim i Żywieckim. W dniach od 23 do 24 września – w 600-lecie bitwy pod Płowcami – 804 turystów i krajoznawców wzięło udział w III Zlocie Turystów na Kujawach, w Zlocie Turystów na 500-lecie miasta Nieszawy – 718 osób, III Zlot Turystów (od 1960 r. ogólnopolski) zgromadził ok. 800 uczestników. Coraz liczniejsze były imprezy motorowe: II Rajd Motorowy PTTK „Przez Pola Chwały Oręża Polskiego” z 486 uczestnikami

²² Stacja turystyczna została zlokalizowana w dawnym areszcie gminnym, który po generalnym remoncie został adaptowany na cele turystyczne. Obiekt powstał z inicjatywy przewodniczącego Wojewódzkiego Komitetu Turystyki w Bydgoszczy Czesława Woźnego z funduszy Komitetu.

i VI Ogólnopolski Zlot Motorowy PTTK – łącznie 800 osób. W samym tylko roku 1959 zorganizowano 89 imprez motorowych, w których uczestniczyło 1520 turystów.

W 1963 r. do czołowych imprez zorganizowanych w okręgu bydgoskim należały: III Ogólnopolski Zlot Turystów „Krajna 1963” z metą w Więcborku, w którym brało udział 1350 osób. W zlocie „Mogilno 64” uczestniczyło ponad 1000 piechurów, a w „jesieni na Pałukach” – 745. Okręgowa Komisja Turystyki Pieszej zorganizowała w dniach 28-29 listopada 1964 r. II Zlot Przewodników TP Ziem Północnych w Pakości, Okręgowa Komisja Turystyki Motorowej – pierwszy w regionie kurs przewodników turystyki motorowej i Centralny Kurs Przewodników Turystyki Motorowej, który ukończyło 49 osób z całej Polski. Z inicjatywy Jerzego Korka Bydgoski Klub Kajakowy zorganizował w 1965 r. I Międzynarodowy Zimowy Splyw Kajakowy Brdą.

Uczestnicy VI Okręgowego Zjazdu Społecznych Opiekunek Zabytków
– Strzelno 27 IX 1964 r. (w płaszczu i berecie prof. dr Jerzy Remer)

W roku 1968 do największych imprez turystyki kwalifikowanej należały liczące po ok. 2000 uczestników: Ogólnopolski Zlot Turystyczny z okazji 600-lecia miasta Koronowa, Ogólnopolski Zlot Turystyczny do Torunia z okazji 25-lecia CUP i inauguracji Obchodów Kopernikowskich, Zlot Turystyczny Młodzieży Woj. Bydgoskiego „Na budowłach XX-lecia” i Okręgowy Zlot Turystyczny z okazji 600-lecia miasta Gniewkowa, w którym udział wzięło 1000 turystów. W następnym roku w Piechcinie, również z udziałem ok. 2000 turystów, zakończył się w ramach Ogólnopolskiego Konkursu Krajoznawczo-Turystycznego Zlot Turystyczny „Szlakami Polski Ludowej”.

Tabela 2. Imprezy turystyczne

Rok	1953	1954	1955	1956	1957	1956-60	1961	1962	1963	1964	1965
Rajdy i sptywy	9	29	27	32	64	212	69	21	52	84	138
Uczestnicy	1146	2065	2040	1846	2069	8909	3622	2167	4272	7028	3040
Wycieczki turystyki kwalifikowanej	93	231	164	185	249	1349	485	214	1042	578	574
Uczestnicy	1099	3035	2034	2216	2543	16 131	5346	4901	6850	6660	5721
Turystyka powszechna	•	196	123	103	116	1078	4680	5044	5546	5736	10 386
Uczestnicy	•	6437	7640	4216	3468	50 059	136 148	192 135	209 126	190 099	352 938
Zdobywanie odznak	•	•	•	418	627	769	575	495	714	631	720
Przodownicy turystyki kwalifikowanej	•	29	29	•	36	•	95	42	121	178	201
Rok	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	
Rajdy i sptywy	•	•	•	•	•	•	652	937	348	390	
Uczestnicy	1846	2069	•	•	•	•	32 265	30 692	34 693	30 248	
Wycieczki turystyki kwalifikowanej	185	249	439	445	743	922	1611	2461	2705	1030	
Uczestnicy	2216	2543	27 942	34 564	46 012	55 391	25 680	32 667	34 052	20 892	
Turystyka powszechna	9457	10 794	11 399	13 469	14 552	17 249	•	•	22 854	14734	
Uczestnicy	1 383 802	425 234	525 282	644 209	769 503	818 700	•	•	1 361 080	936 136	
Zdobywanie odznak turystycznych	418	627	1608	3619	6952	3645	4404	7200	6000	4152	
Przodownicy turystyki kwalifikowanej	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	660

Źródło: Sprawozdanie z działalności Zarządu Okręgu za lata 1962-1965; Sprawozdanie z działalności Zarządu Okręgu w okresie od 28 III 1965 do 17 III 1968 roku; Sprawozdanie Zarządu Okręgu PTTK za lata 1968-1971; Sprawozdanie Zarządu Wojewódzkiego PTTK w Bydgoszczy za lata 1972-1977.

W lipcu 1970 r. Zarząd Oddziału „Organika-Zachem” był gospodarzem III Ogólnopolskiego Zlotu Chemików. Jego zakończenie, przy udziale ok. 3000 osób, miało miejsce w Charzykowach. W lipcu i sierpniu 1974 r. – w ramach festiwalu pn. „Wodami Polski Ludowej” – odbyły się na obszarze województwa liczne imprezy wodniackie, w których uczestniczyło ok. 2,5 tys. turystów, w roku 1975 zorganizowanych zostało wiele imprez związanych z rocznicą zakończenia II wojny światowej.

Należy podkreślić, że w ciągu 25 lat wielokrotnie wzrosła zarówno liczba imprez turystycznych, jak i uczestniczących w nich osób. O ile w roku 1952 w 11 imprezach turystyki kwalifikowanej zorganizowanych przez okręg wzięło udział łącznie 967 osób, to w 1975 r. w 390 imprezach już 30 248 osób, natomiast w 1030 wycieczkach uczestniczyło 20 892 turystów. W imprezach turystycznych ponad 60% stanowiła młodzież.

Działalność Okręgowej Komisji Krajoznawczej powołanej w roku 1953 prowadzona była przede wszystkim poprzez odczyty, zabezpieczanie treści krajoznawczych (opisy, ulotki, mapki) na imprezach turystycznych, a także inspirowanie i opracowywanie wydawnictw krajoznawczych. Komisja wpływała znacząco na „krajoznawczy charakter” imprez turystyki kwalifikowanej oraz prace Zarządu Okręgu, trudniejsze było programowe oddziaływanie w oddziałach. Komisja współpracowała z pokrewnymi komisjami w Gdańsku i Poznaniu. Powstała z dniem 1 XI 1959 r. przy Zarządzie Okręgu Okręgowa Pracownia Krajoznawcza²³, z biblioteką dysponującą w latach 60. środkami audiowizualnymi (episkopem, rzutnikami), ok. 500-tomowym księgozbiorem (przewodnikami, informatorami, materiałami szkoleniowymi itp.), zestawami przezroczycy o tematyce krajoznawczej i ok. 110 mapami²⁴, preferowała w swej działalności potrzebę jej dalszego rozwoju, jako instytucji służącej wydatną pomocą „krajoznawczą” wszystkim jednostkom organizacyjnym Towarzystwa

²³ Okręgowa Pracownia Krajoznawcza udzielała dwa razy w tygodniu porad krajoznawczych, z których korzystali głównie organizatorzy turystyki w zakładach pracy oraz nauczyciele przygotowujący obozy wędrownie dla młodzieży. Przykładowo w latach 1960-1961 udzieliła 800 porad, a w latach 1962-1964 – 723 porady, w tym 63 pisemne. Analogiczne poradnie krajoznawcze działały przy oddziałach PTTK w Bydgoszczy, Toruniu, Grudziądzu, Włocławku, Strzelnie i Żninie. Łącznie w 1961 r. w OPK i 11 poradniach oddziałowych udzielono szacunkowo ok. 8300 porad, a w 1962 r. – 9450. OPK oraz poradnie w Strzelnie, Włocławku i Żninie prowadziły inwentaryzację krajoznawczą okręgu.

²⁴ Księgozbiór zapoczątkował zbiór książek ofiarowany przez sympatyka PTTK Narcyza Gieryna (1882-1959), księgarza i bibliofila, który w okresie międzywojennym i w latach 1945-1950, do czasu jej likwidacji w ramach „bitwy o handel” przez władze komunistyczne, prowadził wielosortymentową „Księgarnię Bydgoską”. Por. J. Umiński, „Księgarnia Bydgoska”, „Kalendarz Bydgoski” 2009, s. 255-257.

i władzom oświatowym w regionie²⁵, gdyż aktywność oddziałowych komisji zależała w wysokim stopniu od inspiracji, pomocy finansowej i bezpośrednich kontaktów członków OKK. Dobrze przygotowanymi pod względem krajoznawczym imprezami turystycznymi wyróżniały się oddziały w Bydgoszczy, Grudziądzu, Toruniu i Żninie.

W listopadzie 1960 r. Komisja zorganizowała w Chełmnie I Okręgowy Sejmik Krajoznawczy, a w nawiązaniu do wytycznych Sejmiku, przy współpracy z OKTP 12-14 maja 1961 r. na obszarze historycznej Krajny w Tygodniu Ziemi Odzyskanych Zlot Krajoznawczy „Krajna 61”, połączony z gawędami i wystawami o historii i walorach przyrodniczo-architektonicznych Krajny. W ramach współpracy z WKKFiT, WKZZ i LZS-WKTW działacze Komisji prowadzili kursy krajoznawczo-turystyczne, a wspólnie z Komisją Propagandy i Wydawnictw WKKFiT w Bydgoszczy powołali okręgowy zespół recenzentów dla realizowanych publikacji turystyczno-krajoznawczych. Warto wspomnieć, że w latach 1951-1960 z inicjatywy i z udziałem działaczy PTTK opracowano i wydano 12 pozycji krajoznawczych o regionie. W związku z zanikiem jej działalności w końcu lat 80. Zarząd Okręgu przeniósł jej siedzibę do Torunia. Podjęła działalność w środowisku toruńskim 15 stycznia 1972 r. pod przewodnictwem dra Wiesława Radomskiego, od 1972 r. członka prezydium Zarządu Okręgu ds. szkolenia i prezesa Oddziału Międzyuczelnianego w Toruniu, założonego 23 marca 1966 r.

Jedną z form pracy krajoznawczej były wieczornice i ogniska na trasach rajdów i spływów, a w sezonie jesienno-zimowym działalność odczytowa, wystawy oraz pokazy filmowe organizowane przez komisje społeczne, zwłaszcza problemowe Zarządu Okręgu i poszczególne oddziały, głównie w większych miastach województwa: w Brodnicy, Bydgoszczy, Chojnicach, Grudziądzu, Inowrocławiu, Toruniu i Włocławku. W Toruniu często prelegentami byli pracownicy naukowcy Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. W latach 1954-1955 Zarząd Okręgu, jego komisje społeczne oraz zarządy oddziałów i kół zorganizowały ogółem 209 odczytów i pogadanek, w których udział wzięło 7330 osób²⁶. Jednym z elementów pracy popularyzującej krajoznawstwo i turystykę było przewodnictwo.

Okręgowa Komisja Opieki nad Zabytkami, powołana w Bydgoszczy 16 listopada 1953 r., do 24 czerwca 1955 r. zajmowała się również problematyką

²⁵ Przykładowo w sezonie wiosennym 1962 w ramach współpracy z Miejskim Ośrodkiem Turystyczno-Krajoznawczym w Bydgoszczy opracowano zestaw marszrut dla obozów wędrownych szkół średnich.

²⁶ *Sprawozdanie Zarządu Okręgu PTTK z działalności Towarzystwa w Okręgu Bydgoskim w okresie od 21 III 1954 r...*

ochrony przyrody. Z uwagi na usytuowanie Wydziału Sztuk Pięknych UMK i zamieszkanie większości członków Komisji w Toruniu, w maju 1954 r. przeniesiono jej siedzibę do tego miasta, do Studium Konserwacji i Muzealnictwa UMK. W okresie 1953-1960 członkowie Komisji opracowali szczegółową kartotekę zabytków powiatów aleksandrowskiego i toruńskiego oraz 26 tekstów do tablic informacyjnych o zabytkach regionu bydgoskiego. Trwałym dorobkiem Komisji Opieki nad Zabytkami było opracowanie i umieszczenie na ponad 120 obiektach zabytkowych w województwie tablic historyczno-informacyjnych oraz rozwój sieci opiekunów zabytków. Organizowano cykle popularnych odczytów, połączonych ze zwiedzaniem poszczególnych zabytków, a w związku z niezrozumieniem przez władze lokalne wagi ochrony dóbr materialnych, wyrażającym się zarówno brakiem właściwej opieki nad obiektami zabytkowymi, jak i niszczeniem w mniejszym lub większym stopniu w poszczególnych miejscowościach niektórych elementów architektonicznych lub wznoszeniem w bezpośrednim sąsiedztwie historycznej zabudowy nieodpowiednich obiektów, niejednokrotnie składano interpelacje w ich obronie. Przed przypadającym w roku 1970 jubileuszowym X Zjazdem Społecznych Opiekunów Zabytków, staraniem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i Okręgowej Komisji Opieki nad Zabytkami, wydano specjalną publikację poświęconą opiece nad zabytkami w województwie bydgoskim²⁷. W roku 1975 liczba opiekunów zabytków wzrosła do ponad 100 osób, a w pięciu oddziałach działały komisje opieki nad zabytkami (Chojnice, Grudziądz, Kruszwica, Strzelno, Wąbrzeźno). Godny odnotowania był również fakt wzrostu zainteresowania tą formą działalności społecznej przez nauczycieli i młodzież. Ważnym zdarzeniem kulturalnym było otwarcie 16 czerwca 1963 r. w zabytkowej wieży ratuszowej z XV w. w Żnieniu Muzeum Regionalnego PTTK, powstałego staraniem działaczy Oddziału: Zbigniewa Skorwidera, Elżbiety Żurawskiej, Czesława Kawczyńskiego i Mieczysława Rogaczewskiego, którzy w 1957 r. podjęli się jego zorganizowania.

Okręgowa Komisja Ochrony Przyrody, powołana 24 czerwca 1955 r., zajmowała się w całym okresie swej działalności propagandą zagadnień ochrony przyrody w środowiskach młodzieży szkolnej i pracującej, szkoleniem społecznych opiekunów przyrody i Straży Ochrony Przyrody, kształtowaniem właściwego stosunku członków PTTK do przyrody i kulturą turysty w środowisku

²⁷ *Informator społecznych opiekunów zabytków*, WKZ-OKOnZ, Bydgoszcz 1970. Zawiera artykuły: *Cele i zadania społecznej opieki nad zabytkami* (M. Rejmanowski), *Zarys społecznej opieki nad zabytkami w woj. bydgoskim* (J. Umiński), problematykę ochrony zabytków w Chełmnie (J. Michalski) i Inowrocławiu (Z. Kopeć), zasady opieki nad zabytkami archeologicznymi (B. Zielonka) oraz wspomnienia z działalności na niwie opieki nad zabytkami (J. Błachnio i J. Sporny).

przyrodniczym, poprzez organizowanie prelekcji i pogadarek w różnych środowiskach, imprezy turystyczno-krajoznawcze „Dni Drwęcy”, podczas których odbywało się szereg narad poświęconych m.in. ochronie tego rezerwatu, także akcje prasowe, jak np. w roku 1969 „Stop dość ofiar w przyrodzie”, prowadzonej na łamach „Dziennika Wieczornego” w celu aktywizacji społeczeństwa przeciw niszczeniu przyrody, audycje w Polskim Radiu, konkursy i zgaduj-zgadule „przyrodnicze”, informacje w biuletynach Towarzystwa czy zjazdy społecznych opiekunów przyrody itp.²⁸

Znacznej poprawie uległa jakość pracy przewodników i wzrosła ich liczba w następstwie zorganizowanych w latach 1968-1971 aż 23 kursów dla kandydatów na przewodników. Podczas gdy w 1958 r. w pięciu kołach zgrupowanych było 59 przewodników, a w 1961 r. – 56, w tym w Toruniu 27, to w końcu roku 1971 liczba przewodników wzrosła do 701, w tym 488 terenowo-nizinnych, 137 miejskich (Toruń) i 76 zakładowych. We wszystkich kategoriach przewodników największą grupę stanowili posiadający III klasę, wśród przewodników miejskich z I i II klasą było po 20 osób, III posiadało 97. W następnych latach liczba przewodników ewoluowała, wzrastała po kolejnych kursach, ale weryfikacje i coroczny znaczny odpływ przewodników spośród studentów kończących studia powodowały ponowne ubytki, zwłaszcza w Toruniu.

Przyrost liczby przewodników, w efekcie intensywnego szkolenia, obrazuje tabela 3.

Tabela 3. Przewodnicy

Rok	Przewodnicy mający uprawnienia ogółem	Przewodnicy terenowo-nizinni razem klasy I-III	Przewodnicy miejski razem klasy I-III	Przewodnicy zakładowi razem klasy I-III
1967	330	212	81	37
1968	433	288	78	57
1969	589	376	127	86
1970	651	471	119	61
1971	701	488	137	76
1972	830	•	•	•
1973	752	•	•	•

W opisywanym okresie dobrze układała się współpraca z mediami, zwłaszcza z prasą. Wychodzące w latach 1951-1975 lokalne czasopisma „Ilustrowany Kurier Polski” i „Gazeta Pomorska”, ukazujący się od roku 1958

²⁸ Sprawozdanie z działalności Okręgowej Komisji Ochrony Przyrody w Bydgoszczy za okres od 1968-1972 roku, s. 5 (mps w archiwum autora).

„Dziennik Wieczorny”, często również „Słowo Powszechne” zamieszczały na swych łamach nie tylko artykuły, komunikaty i notatki przygotowane przez Towarzystwo, ale pracujący w nich dziennikarze z własnej inicjatywy opracowywali reportaże z imprez turystycznych czy sympozjów krajoznawczych, przygotowywali artykuły dyskusyjne o tematyce turystyczno-krajoznawczej, np. dotyczące istotnych problemów z dziedziny zagospodarowania turystycznego w regionie czy rozwoju poszczególnych dziedzin turystyki. W propagowaniu krajoznawstwa i poszczególnych dyscyplin turystycznych, ochrony przyrody, popularyzacji PTTK wśród miejscowego społeczeństwa wyróżniało się szczególnie kierownictwo²⁹ i zespół redakcyjny „Ilustrowanego Kuriera Polskiego”. Reportaże, artykuły i felietony problemowe redaktorów IKP T. Jabłońskiego (ps. Paweł Dzianisz), K. Mazurkiewicza, L. Znicza-Sawickiego, T. Vogla, Józefa Ryczkowskiego i innych przyczyniły się niewątpliwie do wzrostu w społeczeństwie zainteresowania turystyką i krajoznawstwem oraz walorami regionu³⁰, klub IKP był otwarty dla odbywania spotkań działaczy turystycznych. Także Rozgłośnia Pomorska Polskiego Radia nie ograniczała się do nadawania komunikatów o organizowanych przez PTTK imprezach, ale często zapraszała działaczy Towarzystwa do studia, w celu przeprowadzenia z nim wywiadów czy refleksji na nurtujące aktualnie PTTK problemy lub wspomnienia z atrakcyjnych wypraw turystycznych.

Baza turystyczna

W trosce o zabezpieczenie potrzeb turystów, w związku z rozwijającym się intensywnie ruchem turystycznym, Towarzystwo przystąpiło na początku lat 50. XX w. do budowy stanic wodnych w regionie. Pierwsze obiekty powstały w dolinie rzeki Brdy (Sokole Kuźnica) i na Pojezierzu Brodnickim (Bachotek)³¹ jeszcze w latach 1949-1950 staraniem Polskiego Związku Kajakowego

²⁹ W latach 1953-1986 redaktorem naczelnym IKP był Witold Lassota (1916-2004), prawnik, w latach 1962-1980 poseł na Sejm z ramienia SD, przez trzy kadencje przewodniczący Sejmowej Komisji Kultury, pasjonat wielu redakcyjnych akcji, także z dziedziny turystyki i krajoznawstwa.

³⁰ Działające przy redakcji IKP Koło PTTK doprowadziło do postawienia nad Jeziorem Długim koło Byszewa zespołu domków campingowych.

³¹ „Turysta” R. III: 1952, nr 33 z VII. Nowo zbudowana, wyposażona w sprzęt i urządzenia stacja wodna w Bachotku, dysponująca 50 miejscami noclegowymi w piętrowym budynku i 6 domkach campingowych oraz wypożyczalnią kajaków i hangarem, została oddana do użytku w czerwcu 1952 r. W latach 50. XX w. działał również, uruchomiony w roku 1952, dom turystyczny w Chodczu, posiadający 45 miejsc.

z inicjatywy kapitana turystycznego Związku Marii Okołów-Podhorskiej. Ich projektantem był inż. Marian Plebańczyk, działacz PZK z Krakowa.

Po połączeniu PTT i PTK w Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, w 1952 r., zgodnie z Uchwałą Rządu z dnia 8 marca 1952 r., w ramach Towarzystwa powołano do życia Zarząd Urządzeń Turystycznych, który miał zajmować się budową, remontami i eksploatacją obiektów turystycznych³². ZUT rozwinął szeroką działalność na tym polu. O ile w roku 1952 posiadał w eksploatacji 123 obiekty o 8860 miejscach noclegowych, to w roku 1956 dysponował już 333 obiektami o 14 714 miejscach noclegowych. W gestii ZUT-u znalazły się również pamiątkarstwo i obsługa wczasów turystycznych.

W następnych latach nad brzegami Brdy i Wdy powstały obiekty wzniesione już przez PTTK. W ten sposób PTTK stało się organizacją dysponującą największą bazą turystyczną w województwie. Do 1960 r. PTTK było też jedynym inwestorem bazy turystycznej nad Brdą.

Tabela 4. Baza turystyczna PTTK w województwie bydgoskim w 1955 r.*

Lp.	Lokalizacja	Rodzaj obiektu	Okres otwarcia	Liczba miejsc nocleg.	Wyżywienie
1	Bachotek – Poj. Brodnickie	stanica wodna	sezon letni	48	częściowe
2	Bydgoszcz-Łęgowo, ul. Toruńska 157	stanica wodna	sezon letni	4	bez wyżywienia
3	Charzykowy – „Charzykowiec”	dom wyciecz.	sezon letni	25	bez wyżywienia
4	Chodecz – „Kujawiak”, ul. Ogrodowa 7	dom wyciecz.	sezon letni	25	pełne
5	Koronowo, ul. Promenada***	stanica wodna	sezon letni	10	bez wyżywienia
6	Rudzki Most – Bory Tucholskie	stanica wodna**	sezon letni	10	bez wyżywienia
7	Rytel, ul. Gdańska 2 Bory Tucholskie	stanica wodna**	sezon letni	10	bez wyżywienia
8	Sokole Kuźnica, pow. bydgoski	stanica wodna	sezon letni	16	bez wyżywienia
9	Toruń, ul. Zjednoczenia 24	dom wyciecz.	cały rok	54	bez wyżywienia

* dane na podstawie „Kalendarza Turystyczno-Krajoznawczego” 1955

** stanica agencyjna

*** w 1959 r. stanica wodna przeszła pod zarząd ZMS

³² „Turysta”, R. I: 1952, nr 1, 20. Wiązało się to z akcją uspołecznienia schronisk i potrzebą ukierunkowania gospodarki w sposób planowy oraz odciążenia zarządów oddziałów i okręgów od nadmiaru pracy administracyjnej. Ekspozytura ZUT w Bydgoszczy mieściła się przy ul. Dworcowej 14 (w lokalu Zarządu Okręgu).

W 1955 r. zbudowano w regionie dwie stacje: nad jeziorem Witoczno niedaleko wsi Swornegacie³³ oraz we Wdzydzach Kiszewskich nad jeziorem Wdzydze, a także domki campingowe w tzw. Małym Tleniu³⁴. Administracja i eksploatacja obiektów turystycznych w województwie bydgoskim znajdowała się w gestii Oddziału ZUT w Poznaniu.

W roku 1956 staraniem Sekcji Turystyki Żeglarskiej Zarządu Oddziału PTTK w Bydgoszczy uruchomiona została stacja turystyczna w Brdujściu (w rejonie śluzy, w miejscu przepływu z Brdy i toru regatowego do Wisły).

Po okresie scentralizowanej działalności przewidziano utworzenie samodzielnych Okręgowych Zarządów Urzędzeń Turystycznych na pełnym rozrachunku gospodarczym, podległych Naczelnej Dyrekcji ZUT PTTK. Sprawa reorganizacji i decentralizacji ZUT była przedmiotem posiedzenia plenarnego ZG PTTK w Nowym Sączu w dniach 22-23 września 1956 r. W 1957 r. Prezydium ZG PTTK postanowiło wydzielić z gestii Zarządu Urzędzeń Turystycznych i przekazać oddziałom stacje wodne w Koronowie, Rudzkim Moście i Rytlu. Zgodnie z podjętymi przez Zarząd Główny uchwałami przekazano na obszarze kraju Oddziałom PTTK lub wdzierżawiono 26 schronisk i domów wycieczkowych, 19 stanic wodnych i dziewięć stacji turystycznych. III Statut Towarzystwa likwidował pojęcie i instytucję ZUT, zakładał też decentralizację na drodze tworzenia wielu przedsiębiorstw oraz podporządkowanie ich i poddanie nadzorowi zainteresowanych oddziałów. Zagadnienie administracji bazy turystycznej zostało w pewnym sensie przesądzone Uchwałą Sejmu powołującą do życia Główny Komitet Kultury Fizycznej, która jednocześnie postanawiała o likwidacji ZUT-u³⁵. Z dniem 1 stycznia 1958 r. powstało w Bydgoszczy, podległe centrali ZUT, samodzielne Bydgoskie Przedsiębiorstwo Urzędzeń Turystycznych.

Zgodnie z uchwałą ZG PTTK Zarząd Urzędzeń Turystycznych przestał działać z dniem 1 stycznia 1960 r. Powołano Dyrekcję Inwestycji ZG PTTK jako inwestora bezpośredniego. Dyrekcja miała delegatury sprawujące nadzór techniczny nad budową i remontami obiektów. Od stycznia nastąpiło też

³³ Do 1999 r. wieś Swornegacie położona w powiecie chojnickim wchodziła w skład województwa bydgoskiego.

³⁴ O zamiarze budowy ośrodka domków campingowych w Tleniu entuzjastycznie informowano już w marcu 1954 r. w notatce pt. *Zamieszkamy w małych domkach campingowych korzystając z czasów niedzielnych*: „w bieżącym sezonie wyrosną w Tleniu, w sercu Borów Tucholskich, nad uroczym jeziorem... domki campingowe, które otrzyma PTTK w Bydgoszczy od Zarządu Głównego Towarzystwa. ... każdy z nich jest jednopokojowy, mogący pomieścić wygodnie 4 osoby...”, „Ilustrowany Kurier Polski”, X: 1954, nr 65 z 17 III.

³⁵ Por. „Turysta” R. IX: 1960, nr 12 (137) z 15 VI.

przekazywanie w eksploatację oddziałów PTTK schronisk, stanic wodnych i domów wycieczkowych w województwach bydgoskim, warszawskim i lubelskim³⁶.

Kilka obiektów administrowały samodzielnie oddziały w Bydgoszczy³⁷, Chełmnie³⁸, Nakle³⁹, Strzelnie⁴⁰ i Toruniu⁴¹. Pozostałe obiekty, stacje nad Brdą i na Pojezierzu Brodnickim administrowane były przez podległe Towarzystwu Bydgoskie Zakłady Eksploatacji Obiektów Turystycznych⁴². Łącznie w 1960 r. na terenie okręgu w 1960 r. istniało 14 stałych obiektów turystycznych i sześć prowadzących noclegi kontraktowane, z których skorzystało w roku 1960 ponad 35 tys. turystów. PTTK odegrało decydującą rolę w budownictwie urządzeń turystycznych i koordynacji przedsięwzięć w tym zakresie. Do rozwoju turystyki przyczyniły się również tzw. „wczasy pod gruszą” propagowane przez Towarzystwo. W oparciu o kontraktację izb mieszkalnych u osób prywatnych oraz organizację zbiorowego żywienia w atrakcyjnych turystycznie miejscowościach, umożliwiały w formie bezinwestycyjnej prowadzenie wczasów i działalności turystycznej.

W świetle rozwoju ruchu turystycznego w latach 60. w regionie palącym problemem stała się budowa domów turysty w Bydgoszczy i Toruniu, a w Kruszewicy domu wycieczkowego. Z wnioskami o realizację tych przedsięwzięć wystąpiło środowisko bydgoskich turystów. Poparł je kilkakrotnie Wojewódzki Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki w Bydgoszczy. Ich efektem było podjęcie przez GKKFiT uchwały nr 11 z dnia 30 maja 1961 r. Zakładała ona ujęcie w planie inwestycyjnym na lata 1961-1965 wspomnianych trzech obiektów. W celu przyspieszenia budowy Domu Turysty w Bydgoszczy z inicjatywy Aleksandra Schmidta, ówczesnego przewodniczącego Prezydium WRN w Bydgoszczy, prezesa Zarządu Okręgu PTTK w Bydgoszczy w latach 1954-1960,

³⁶ „Turysta” R. X: 1961, nr 3 (152) z 1 II, s. 2.

³⁷ Oddział opiekował się stanicami w Rudzkiem Moście i Rytlu oraz obozowiskiem w Tleniu.

³⁸ Oddział zorganizował w 1960 r. bazę turystyki wodnej nad Wisłą.

³⁹ Oddział zaadaptował na potrzeby oddziału barak nad Notecią, w którym znalazły się stacja wodna, lokal oddziału oraz świetlica.

⁴⁰ Schronisko w Przyjezierzu zbudowane w czynnie społecznym, przy pomocy finansowej rad narodowych i miejscowych instytucji, przez Oddział PTTK w Strzelnie oddano do użytku 6 lipca 1959 r.

⁴¹ Oddział PTTK w Toruniu administrował domem wycieczkowym zbudowanym przez miejscowy Oddział PTK w latach 1928-1933.

⁴² Bydgoskie Zakłady Eksploatacji Obiektów Turystycznych powstały z przekształcenia Zarządu Urządzeń Turystycznych PTTK – Oddział w Poznaniu, którym w latach 1953-1956 kierował dyr. Edwin Witt. Dyrektorem BZEOT był Janusz Mamet.

całościowy projekt opracowało Biuro Projektów Budownictwa Komunalnego w Bydgoszczy⁴³.

Przedmiotem szczególnej troski Zarządu Okręgu były problemy statutowo-usługowe, przede wszystkim rozbudowa i modernizacja bazy turystycznej, dalszy rozwój ośrodków ruchu turystycznego oraz wypożyczalni sprzętu turystycznego. Jak już wspomniano, na obszarze okręgu działalność statutowo-usługową realizowały początkowo Zarządy Oddziałów i podlegające Centrali Zarządu Usług Turystycznych Bydgoskie Zakłady Eksploatacji Obiektów Turystycznych. W związku ze wzrostem problematyki ekonomicznej w działalności Towarzystwa na szczeblu okręgów, uznaniem obsługi ruchu turystycznego i prowadzenia schronisk za działalność statutową rozwiązano Zarząd Urządzeń Turystycznych, a jego terenowe ekspozytury przekształcono z dniem 1 stycznia 1962 r. w Biura Usług Turystycznych zarządów okręgów. Z tą datą Zarząd Okręgu w Bydgoszczy przejął b. Bydgoskie Zakłady Eksploatacji Urządzeń Turystycznych jako Biuro Usług Turystycznych Okręgu wraz z obiektami w Bachotku, Charzykowych, Sokole Kuźnicy, Tleniu, Swornegaciach oraz stacjami w Rytlu i Rudzkim Moście. Kierownikiem BUT został z dniem 1 marca 1962 r. Stanisław Wasilewski, a biuro liczyło cztery etaty.

W ramach decentralizacji z dniem 1 IV 1961 r. dom wycieczkowy w Toruniu został zwrócony miejscowemu oddziałowi. W roku 1962 w administracji oddziałów PTTK i Biura Usług Turystycznych Zarządu Okręgu znajdowało się 12 obiektów, dysponujących w sezonie łącznie 606 miejscami noclegowymi.

Tabela 5. Obiekty turystyczne w administracji oddziałów i BUT

Lokalizacja	Rodzaj obiektu	Gestor	Liczba miejsc	Okres otwarcia
Toruń	Dom Wycieczkowy	Oddział PTTK w Toruniu	48	czynny cały rok
Chełmno	Obozowisko turystyczne	Oddział PTTK w Chełmnie	10	czynne latem
Nakło	Stanica wodna	Oddział PTTK w Nakle	30	czynna latem
Przyjezierze	Ośrodek wypoczynkowo-turystyczny	Oddział PTTK w Strzelnie	84	czynny latem
Wiele	Stacja turystyczna	Koło wiejskie PTTK w Wielu	25	czynna latem
Włocławek	Obozowisko turystyczne	Oddział PTTK we Włocławku	8	w budowie

⁴³ Niestety, budowa Domu Turysty nie doszła do skutku. Środki przewidziane na jej sfinansowanie przekazano na inne inwestycje turystyczne w kraju. Niezrealizowane zostały także dwa kolejne gotowe projekty budowy Domu Turysty w Bydgoszczy.

Obiekty sezonowe

Lokalizacja	Rodzaj obiektu	Gestor	Liczba miejsc
Bachotek	Ośrodek turystyczno-wypoczynkowy	Biuro Usług Turystycznych Okręgu	115
Charzykowy	DW i obozowisko campingowe	Biuro Usług Turystycznych Okręgu	103
Sokole Kuźnica	Stacja wodna	Biuro Usług Turystycznych Okręgu	18
Swonegacie	Stacja wodna	Biuro Usług Turystycznych Okręgu	10
Tleń	Obozowisko campingowe	Biuro Usług Turystycznych Okręgu	54

Źródło: Ocena działalności PTTK Woj. Bydgoskiego za okres 1961-1962 (mps w archiwum autora).

Ponieważ, w związku z rozwojem ruchu turystycznego i ośrodków turystycznych, problemy gospodarcze zaczęły dominować, w działalności okręgu zaszła potrzeba oddzielenia zagadnień programowo-statutowych od działalności statutowo-usługowej. W tym celu, na podstawie Zarządzenia nr 10 Zarządu Głównego PTTK z dnia 17 sierpnia 1963 r., powołano z dniem 1 października 1963 r. oddzielne Biuro Ekonomiczno-Finansowe PTTK w Bydgoszczy, którego dyrektorem mianowano Mariana Walczaka⁴⁴. Biuro Ekonomiczno-Finansowe wchłonęło pion finansowo-księgowy (wraz z aparatem rewizyjnym i komórką ekonomiczną) biura Zarządu Okręgu. Do jego zadań należało zwłaszcza zarządzanie obiektami turystycznymi i ich eksploatacja, nadzór nad działalnością statutowo-usługową i gospodarczą oddziałów, prowadzenie inwestycji oraz spraw finansowo-księgowych BEF i biura Zarządu Okręgu.

W połowie lat 60. XX w. na obszarze okręgu, w administracji BEF-u, działały domy wycieczkowe w Bachotku i Charzykowach, stacje wodne w Sokole Kuźnicy i Swonegaciach oraz obozowisko turystyczne w Tleniu, w gestii oddziałów znajdowały się domy wycieczkowe w Toruniu, Wielu i Przyjezierzu, stacja wodna w Nakle, ośrodek campingowy w Żninie i stacja turystyczna w Grudziądzu. Poza wymienionymi obiektami sprzedaż otwartą wydawnictw, pamiątek turystycznych, pocztówek itp. z regionu prowadziły kioski PTTK w Strzelnie, Tucholi, Kruszwicy i Biskupinie. Oddziały w Bydgoszczy, Nakle, Toruniu, Wąbrzeźnie i Żninie prowadziły wypożyczalnie sprzętu turystycznego,

⁴⁴ Sprawozdanie z działalności Zarządu Okręgu PTTK w okresie od 15 IV 1962 do 28 III 1965 roku na VI. Okręgową Konferencję Przedstawicieli Oddziałów, s. 7 (mps w archiwum autora).

zakupionego przez WKFiT w Bydgoszczy. Obsługą Ruchu Turystycznego w formie wydzielonych placówek zajmowały się oddziały w Bydgoszczy, Chojnicach, Grudziądzu, Inowrocławiu, Kruszwicy, Toruniu, Tucholi, Włocławku i Żninie⁴⁵. Ogółem dysponowano w 1969 r. ponad 850 miejscami noclegowymi.

Tabela 6. Obiekty turystyczne

A. w administracji oddziałów

Liczba miejsc noclegowych

Lp.	Nazwa obiektu i miejscowości	1965	1966	1967	1968	1969
1	Dom Wycieczkowy Toruń	45	55	55	55	75
2	Dom Wycieczkowy Przyjezierze	123	123	123	130	130
3	Dom Wycieczkowy Wiele	25	•	•	•	•
4	Dom Wycieczkowy Ciechocinek	-	32	32	60	60
5	Stanica wodna Nakło	20	30	32	30	30
6	Stacja turystyczna Grudziądz	52	52	52	•	•
7	Ośrodek campingowy Żnin	48	48	48	48	48

B. w administracji Biura Ekonomiczno-Finansowego

Liczba miejsc noclegowych

Lp.	Nazwa obiektu i miejscowości	1965	1966	1967	1968	1969
1	Dom Wycieczkowy Bachotek	145	145	145	145	145
2	Dom Wycieczkowy Charzykowy	96	96	96	96	86
3	Dom Wycieczkowy Wiele	-	25	25	30	30
4	Stanica wodna Sokole Kuźnica	28	28	28	28	28
5	Stanica wodna Swornegacie	24	24	24	24	24
6	Obozowisko turystyczne Tleń	56	56	68	82	98
7	Pole biwakowe Drzewicz*	-	-	-	100	100

* dzierżawione od Lasów Państwowych

W latach 1950-1973 w ramach turystycznego zagospodarowania przestrzennego PTTK zbudowało w okręgu bydgoskim 13 obiektów turystycznych, w tym siedem domów wycieczkowych i sześć stanic wodnych. Budowę inwestycji turystycznych na obszarze województwa bydgoskiego rozpoczęto od zabudowy doliny Brdy. Rozbudowany został także, ocalały z pożogi wojennej, Dom Wycieczkowy w Toruniu. Do użytku turystów oddano również inne urządzenia: szlaki nizinne piesze i narciarskie, łącznie ponad 900 km, przebiegające przez najciekawsze krajobrazowo części regionu.

⁴⁵ Ibidem, s. 46 i n.

Od roku 1973 działał w Bydgoszczy Okręgowy Zespół Gospodarki Turystycznej PTTK, zarządzający bazą usługową (stancje wodne, domy wycieczkowe, pola biwakowe) usytuowaną na obszarze województwa bydgoskiego. Został zlikwidowany przez ZG PTTK w 1992 r., a jego majątek, obiekty turystyczne usytuowane nad Brdą i Wdą, stancje wodne w Charzykowach (bez campingu), Swornegaciach, Sokole Kuźnicy, Bydgoszczy-Janowie i Tleniu przejął w dzierżawę od Zarządu Głównego powstały w 1991 r. Regionalny Oddział PTTK „Szlak Brdy” w Bydgoszczy.

Współpraca z władzami lokalnymi

W latach 1956-1960 władzą administracji państwowej w zakresie turystyki w województwie bydgoskim był Wojewódzki Komitet Turystyki, którego przewodniczącym był Czesław Woźny, działacz PTTK, a połowę stanu osobowego Kolegium WKT stanowili członkowie PTTK. Po likwidacji WKT płaszczyznę współpracy z organami władz lokalnych stanowiło rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 1 sierpnia 1960 r. dotyczące spraw z zakresu działania GKkFiT oraz form nadzoru w dziedzinie kultury fizycznej i turystycznej nad instytucjami i organizacjami. W ramach koordynacji i współpracy w skład powołanego 7 stycznia 1961 r. Wojewódzkiego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki w Bydgoszczy oraz jego komisji społecznych weszło kilkunastu doświadczonych działaczy Towarzystwa, specjalistów poszczególnych dziedzin turystyki i krajoznawstwa.

W ramach WKkFiT w Bydgoszczy działały trzy komisje o profilu turystycznym: Ruchu Turystycznego, Propagandy i Wydawnictw oraz Zagospodarowania Turystycznego. Komisji Ruchu Turystycznego przewodniczył Stefan Nowicki, Komisji Propagandy i Wydawnictw Turystycznych (od roku 1963 Informacji i Propagandy Turystycznej) red. Paweł Dzianisz (Tadeusz Jabłoński), a od 20 czerwca 1969 r. Janusz Umiński, w związku z przeniesieniem red. T. Jabłońskiego do pracy na stanowisko sekretarza redakcji i kierownika magazynu niedzielного „Głosu Wybrzeża” w Gdańsku. Do zadań tej komisji należały przede wszystkim sprawy propagandy prasowej, radiowej i wizualnej, opracowywanie i wydawanie publikacji krajoznawczych i turystycznych, propagowanie i ocena produkcji pamiątkarskiej, ocena działalności punktów informacji turystycznej „it”, organizowanie konkursów fotograficznych.

Liczne rady narodowe, m.in. w Żninie, Chojnicach, Bydgoszczy, Mogilnie, Sępólnie Krajeńskim i Więcborku, udzieliły w czasie swych kadencji pomocy organizacyjno-finansowej w realizacji imprez turystyczno-krajoznaw-

czych⁴⁶. Zagadnieniom turystyki i krajoznawstwa poświęcona była również VI Sesja Wojewódzkiej Rady Narodowej w Bydgoszczy w dniu 14 marca 1962 r., podczas której wysoko oceniono działalność PTTK, zwłaszcza na odinku rozwoju turystyki kwalifikowanej w regionie.

W latach 70. XX w. uruchamiane były, jako jednostki budżetowe poszczególnych prezydiów rad narodowych, ośrodki sportu, turystyki i wypoczynku. Do ich zadań należało przede wszystkim zagospodarowanie turystyczne i administrowanie urządzeniami sportowo-turystycznymi oraz ośrodkami wypoczynku świątecznego, polami namiotowymi, kąpieliskami itp.

Rozwój struktur organizacyjnych PTTK w zakładach pracy

Mimo że już od roku 1952 współdziałano w dziedzinie rozwoju turystyki w zakładach pracy z poszczególnymi związkami zawodowymi⁴⁷, bliska współpraca PTTK z Wojewódzką Radą Związków Zawodowych w Bydgoszczy zapoczątkowana została formalnie dopiero w 1962 r. w następstwie porozumienia zawartego między CRZZ i Zarządem Głównym PTTK⁴⁸. Efekty tej współpracy uwydatniły się już w następnym roku. O ile w 1962 r. istniało na terenie

⁴⁶ Na przykład Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Mogilnie zabezpieczyło transport, wyżywienie i noclegi dla uczestników Ogólnopolskiego Zlotu „Mogilno 64”, a w Sępólnie Krajeńskim i Więcborku rady narodowe pomagały w przygotowaniach i organizacji Zlotu „Krajna 63”.

⁴⁷ W 1952 r. odbyły się pierwsze kursy dla organizatorów turystyki i krajoznawstwa w zakładach pracy, ale istotne znaczenie dla działalności Towarzystwa miała Uchwała Sekretariatu CRZZ z dnia 5 stycznia 1955 r. o współpracy z PTTK, uznająca je za głównego organizatora turystyki i krajoznawstwa w zakładzie pracy i zobowiązująca ogniwa związkowe do współpracy z PTTK. Działalność kół zakładowych natrafiała jednak na znaczne przeszkody m.in. wskutek permanentnego nierespektowania przez dyrekcje zakładów pracy zalecenia uchwały udzielania pomocy przy ich zakładaniu, utrudnianie lub uniemożliwianie pracy aktywowi PTTK przez inne organizacje, np. kluby sportowe funkcjonujące w zakładzie, w obawie przed dopuszczeniem pionu turystycznego do korzystania z funduszu zakładowego na cele rozwoju turystyki. Z trudem też działacze turystyczni uzyskiwali urlopy społeczne, nawet nieodpłatne, konieczne przy organizacji imprez lub dla udziału w zjazdach turystyczno-krajoznawczych. Koła zakładowe na terenie województwa bydgoskiego nie odczuwały ze strony związków zawodowych znacznej pomocy organizacyjnej czy finansowej, jak to miało miejsce w innych okręgach.

⁴⁸ Porozumienie zawarte w dniu 1 stycznia 1962 r. między CRRZ a ZG PTTK miało na celu rozwój turystyki w zakładach pracy i ustanawiało w nich funkcje organizatora turystyki I i II stopnia. W latach 1962-1965, przy pomocy organizacyjnej i finansowej WKZZ, na 12 kursach przeszkolono 374 organizatorów turystyki I stopnia i na jednym kursie 15 organizatorów II stopnia. Wkrótce okazało się, że pozostawieni własnemu losowi organizatorzy tracili więź z oddziałami. Dlatego z początkiem roku 1964 powołano przy oddziałach w Bydgoszczy, Grudziądzu, Inowrocławiu, Toruniu i Włocławku zespoły organizatorów turystyki.

województwa tylko 41 zakładowych kół PTTK, zrzeszających 1211 członków [1450], to w następstwie odbytych w 1961 i 1962 r. narad tzw. aktywu związkowego oraz przeprowadzonych w 1961 r. dwóch kursów organizatorów turystyki, a w 1962 r. sześciu kursów, pod koniec 1963 r. działało już 126 kół i oddział Zakładowy PTTK przy Zakładach Radiowych „Eltra”. Łącznie koła zakładowe PTTK skupiały wtedy 6682 członków⁴⁹. W 1973 r. istniały cztery oddziały zakładowe i 220 kół o łącznej liczbie ponad 9 tys. członków, a z imprez turystyczno-krajoznawczych organizowanych przez oddziały i koła zakładowe PTTK korzystało ponad 60 tys. pracowników i członków rodzin.

Dla rozwoju Towarzystwa w zakładach pracy istotne znaczenie miało przygotowanie odpowiedniej kadry turystycznej. Dlatego ustanowiono funkcję organizatora turystyki w zakładach pracy. Jego celem było zabezpieczenie realizacji podstawowych zadań w zakresie turystyki i krajoznawstwa oraz wypoczynku po pracy. Od 1961 r. organizowano kursy organizatorów turystyki i wypoczynku po pracy. W pierwszym roku przeszkolono na terenie województwa 55 osób, w 1973 r. 290, a łącznie w latach 1961-1973 – 2838 osób. Dnia 16 lutego 1963 r. odbył się I Okręgowy Zjazd Organizatorów Turystyki w Bydgoszczy.

W zakładach przemysłowych, udostępnionych do zwiedzania, działało w 1973 r. 98 przewodników zakładowych. W roku 1973 kadra turystyczno-krajoznawcza okręgu liczyła 1368 organizatorów turystyki w zakładach pracy, 1040 w środowisku młodzieżowym i 430 w wojsku. W połowie roku 1975 w okręgu bydgoskim było 2683 organizatorów turystyki.

Działalność z młodzieżą

Okręg bydgoski miał też znaczny dorobek i tradycje w dziedzinie działalności krajoznawczej wśród młodzieży i dla młodzieży. Szkolny ruch krajoznawczy stanowi jedną z zasadniczych form aktywnego zorganizowanego życia młodzieży, krzewiącego wiedzę o kraju ojczystym poprzez obozy, wycieczki, działalność odczytową oraz gromadzenie i opracowywanie materiałów

⁴⁹ Brakiem przezorności było powołanie Oddziału Zakładowego PTTK przy Centralnym Więzieniu w Bydgoszczy. W praktyce okazało się, że jego założenie było jedynie manewrem taktycznym kierownictwa Więzienia, umożliwiającym utworzenie ośrodka wypoczynkowego w Zaciszu nad Zbiornikiem Koronowskim dla pracowników więziennictwa. Po zrealizowaniu jego budowy kierownictwo CW zerwało wszelkie kontakty organizacyjne z Towarzystwem. Ministerstwo Sprawiedliwości, uzyskawszy własną bazę wypoczynkową nad Zbiornikiem, nie chciało się wiązać organizacyjnie z PTTK, by nie dopuścić do korzystania przez ogół członków Towarzystwa z urządzeń ośrodka.

krajoznawczych, a także organizowanie wystaw o regionie. Od 1957 r., kiedy to na obszarze województwa bydgoskiego powołano ponownie do życia Szkolne Koła Krajoznawczo-Turystyczne⁵⁰, wzrosła znacznie liczba kół, jak i członków. W roku 1973 działały w województwie 472 koła SKKT.

W świetle uchwały Zarządu Głównego PTTK z dnia 9 maja 1964 r. dotyczącej włączenia szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego do działalności Towarzystwa, na mocy porozumienia zawartego z Ministerstwem Oświaty, współpraca szkolnych kół krajoznawczo-turystycznych z PTTK była realizowana za pośrednictwem opiekunów SKKT⁵¹. Ruch ten znajdował oparcie w ówczesnie dość licznej bazie noclegowej sieci Szkolnych Schronisk Młodzieżowych PTSM⁵². Do najpopularniejszych form pracy SKKT należały 14-dniowe wędrowki wakacyjne. Liczba obozów wędrownych wzrosła z 35 w 1957 r. do 281 w 1973 r. Łącznie w wycieczkach szkolnych (5128) uczestniczyło ponad 248,5 tys. młodzieży. Ciekawym elementem pracy Szkolnego Wojewódzkiego Ośrodka Krajoznawczo-Turystycznego przy Kuratorium Okręgu Szkolnego Bydgoskiego, kierowanego przez Marię Wojciechowicz-Sieńczuk, były zloty wojewódzkie organizowane w różnych rejonach województwa i sejmiki krajoznawcze⁵³. Do wzrostu liczby członków szkolnych kół PTTK przyczyniła się też realizacja uchwały Plenum ZG PTTK z dnia 3 marca 1973 r. w sprawie wychowawczej roli turystyki i rozwijania działalności wśród młodzieży przez aktyw młodzieżowego ruchu turystycznego.

⁵⁰ Inicjatorem objęcia działalnością krajoznawczą młodzieży, zwłaszcza szkolnej, był prof. Ludwik Węgrzynowicz (1881-1960), twórca sieci Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej PTK, przewodniczący Komisji KKMS i redaktor czasopisma „Orli Lot”. Młodzież zrzeszona w KKMS prowadziła dokumentację zanikających obyczajów i sztuki ludowej oraz zmieniających się form gospodarki wiejskiej, przeprowadzała wywiady, wykonywała opisy, rysunki i fotografie. Opracowane materiały publikowane były na łamach wychodzącego od 1927 r. „Orlego Lotu”. Od 1920 r. organizowane były ogólnopolskie Zjazdy Młodzieży Krajoznawczej, połączone z wystawą prac krajoznawczych. W 1933 r. taki zjazd odbył się w Bydgoszczy.

⁵¹ Wskazywano, aby opiekunowie byli równocześnie członkami PTTK, co umożliwiałoby ich powoływanie do odnośnych zarządów oddziałów. Opiekunowie SKKT mieli tworzyć przy właściwym terenie zarządzie oddziału PTTK Radę Opiekunów i być łącznikami z kołami. Współdziałanie PTTK w rozwoju turystyki szkolnej nie naruszało dotychczasowych zasad działalności kół i nie zwalniało władz oświatowych z form opieki i nadzoru nad szkolnym ruchem turystycznym. Przykładowo, działająca w Oddziale Bydgoskim PTTK Komisja Młodzieżowa zwerbowała 29 SKKT jako zbiorowych członków PTTK.

⁵² W 1973 r. na obszarze województwa funkcjonowało kilkanaście młodzieżowych schronisk wycieczkowych, głównie na terenie Kaszub i Borów Tucholskich, na Szlaku Piastowskim oraz na obszarze Pojezierza Brodnickiego. Ogółem na terenie kraju czynnych było 45 schronisk PTSM z 1521 miejscami noclegowymi.

⁵³ Do roku 1973 na terenie województwa odbyło się 7 zlotów i 18 sejmików krajoznawczych.

W 1973 r. 223 koła młodzieżowe, grupujące ok. 7900 członków, działały bądź w ramach SKKT (196 kół), ZHP, bądź w poszczególnych uczelniach czy szkołach. Należy podkreślić, że dobre kontakty z Kuratorium Okręgu Szkolnego wiązały się również z faktem kierowania działem Kultury Fizycznej i Sportu przez długoletniego wiceprezesa Zarządu Okręgu Stefana Nowickiego.

Działalność w środowisku akademickim

Program turystyki i krajoznawstwa PTTK w środowisku akademickim realizowano poprzez działalność Oddziału Międzyuczelnianego PTTK w Toruniu i Oddział Akademicki PTTK w Bydgoszczy.

Oddział Międzyuczelniany PTTK w Toruniu założono 23 marca 1966 r.⁵⁴ Do roku 1975 obejmował swą działalnością wyższe uczelnie działające na terenie Torunia i Bydgoszczy. Na koniec roku 1974 skupiał 2730 członków zorganizowanych w kołach i klubach wydziałowych poszczególnych uczelni. Dnia 5 marca 1971 r. w Oddziale Międzyuczelnianym wybrano trzeciego wiceprezesa ds. środowiska bydgoskiego, w którym turystyka rozwijała się głównie od roku 1969, po utworzeniu w mieście filii Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu.

Oddział Akademicki PTTK w Bydgoszczy powołano do życia dnia 21 maja 1975 r. poprzez wyodrębnienie kół bydgoskich z Oddziału Międzyuczelnianego PTTK w Toruniu. Dotąd działalność turystyczna studentów bydgoskich skupiała się przy Oddziale Biura Podróży i Turystyki „Almatur”, powstawały kolejne kluby turystyczne PTTK, od lat 70. organizowano rajdy turystyczne, ogólnopolskie obozy turystyczne, wycieczki zagraniczne, dofinansowywane przez Komisje Turystyki i Sportu Rad Uczelnianych. Nowy oddział PTTK objął swoim zasięgiem działania wszystkie szkoły wyższe w Bydgoszczy. Pierwszym prezesem Oddziału Akademickiego wybrano pracownika naukowego Katedry Chemii WSR Sławomira Goneta, a wiceprezesem Mirosława Ziółka, pracownika technicznego Katedry Fizyki⁵⁵. Przy nowo utworzonym Oddziale działały kluby środowiskowe i uczelniane kluby wydziałowe w Akademii Techniczno-Rolniczej i Wyższej Szkole Pedagogicznej, zrzeszające w 1975 r. 382 członków.

⁵⁴ *Sprawozdanie z działalności Oddziału Międzyuczelnianego PTTK w Toruniu w okresie 23 IV 1971 r.-9 III*, „Informator Turystyczny Oddziałów Terenowego i Międzyuczelnianego w Toruniu”, Toruń 1972, s. 1 (mps w archiwum autora).

⁵⁵ M. Ziółek był kierownikiem Biura Oddziału Akademickiego PTTK przy ul. Koszarowej 9 od 1 października 1975 r. do jego likwidacji w roku 1981. Biuro zajmowało się obsługą krawową i turystyką kwalifikowaną.

Wśród działaczy studenckich znajdowała się znaczna liczba osób posiadających uprawnienia organizatora turystyki, przewodnika turystyki kwalifikowanej czy przewodnika turystycznego. Zwłaszcza znaczna liczba studentów toruńskich posiadała uprawnienia do oprowadzania po mieście.

* * *

Z chwilą zorganizowania w 1956 r. z inicjatywy Rady Głównej LZS, Zarządu Głównego ZMW i Redakcji „Nowej Wsi” Klubów Entuzjastów Turystyki – kluby powołane w województwie bydgoskim stały się przykładem w skali kraju dobrej organizacji turystyki na wsi. Pierwszym przeglądem działalności ruchu turystycznego na bydgoskiej wsi był zorganizowany przez Radę Wojewódzką Zrzeszenia LZS – przy współpracy Klubów Entuzjastów Turystyki i PTTK – I Wojewódzki Zlot Turystów Wiejskich we Włocławku w dniach 17-18 sierpnia 1957 r.

Także Związek Harcerstwa Polskiego uważał turystykę za jedną z podstawowych form pracy Związku⁵⁶. W tym zakresie przeprowadzono m.in. w roku 1958 szkolenie instruktorów, a w roku 1959 powołano przy Bydgoskiej Chórągwi ZHP (jako pierwszy w Polsce) Wydział Sportu i Turystyki. Z jego inicjatywy organizowane były doroczne imprezy – złoty gwiazdziste. Latem poszczególne hufce i drużyny prowadziły obozy wędrowne.

Jednym z elementów ułatwiających uprawianie turystyki przez młodzież była zainicjowana przez PTTK i organizacje młodzieżowe akcja „Autostop”. Umożliwiała ona poznawanie kraju w tani i atrakcyjny sposób. Należy tu podkreślić, że działacze okręgu bydgoskiego aktywnie współuczestniczyli w opracowaniu ram organizacyjnych i krajoznawczych akcji, a wiele ich sugestii znalazło odzwierciedlenie w regulaminie „Autostopu”.

Potrzeby środowisk młodzieżowych realizowały placówki Biura Zagranicznej Turystyki Młodzieżowej „Juventur” oraz Biura Podróży i Wczasów SZSP „Almatur”. W latach 1962-1967 działały też Kujawskie Biuro Ośrodków Obsługi Turystycznej „Camping LZS” oraz Harcerskie Biuro Turystyczne „Harctur”.

Bogata była też działalność okręgu na polu inicjowaniu i realizowaniu działalności o charakterze kulturalnym na rzecz własnego środowiska, przy czym szereg zorganizowanych imprez miało charakter ogólnopolski. Do takich

⁵⁶ W 1965 r. PTTK zawarł porozumienie z Kwaterą Główną ZHP w sprawie współdziałania w zakresie dalszego rozwoju turystyki i krajoznawstwa wśród młodzieży.

zaliczyć można zainicjowane w 1971 r.⁵⁷ i kontynuowane do dziś „Konkursy Krasomówcze” oraz słynne „bale sylwestrowe” i turnieje rycerskie na zamku golubskim.

Turystyka zagraniczna

Dnia 27 sierpnia 1958 r., w ramach działalności usługowej PTTK powołane zostało w Warszawie Biuro Wymiany Zagranicznej PTTK⁵⁸, którego jeden z dziewięciu oddziałów terenowych powstał również w 1981 r. w Bydgoszczy, obejmując swym działaniem województwo bydgoskie oraz ościennie: pilskie, toruńskie i włocławskie.

Wraz z rozwojem turystyki zagranicznej także PTTK włączyło się do organizacji i akwizycji wyjazdów zagranicznych. Na terenie miasta inicjatorem wycieczek turystycznych organizowanych przez PTTK był Karol Rosiński, sekretarz Oddziału PTTK przy Zakładach Radiowych „Unitra-Eltra”, który pierwszy podjął akwizycję wyjazdów zagranicznych poprzez oddział już w roku 1972. Także Zarząd Okręgu PTTK poprzez swój referat wczasów prowadził akwizycję wyjazdów zagranicznych. Dopiero jednak w roku 1974 rozpoczęło działalność specjalistyczne Okręgowe Biuro Turystyki Zagranicznej PTTK. Jego inicjatorem i pierwszym kierownikiem był Jerzy Marciniak, który 16 czerwca 1974 r. otrzymał z Zarządu Głównego PTTK formalną nominację na kierownika OBTZ w Bydgoszczy. Dzięki staraniom J. Marciniaka, który zabiegał o lokalizację biura BTZ na Starym Mieście, z pomocą władz miejskich uzyskano lokal przy ul. Mostowej 5⁵⁹. Okręgowe Biuro Turystyki Zagranicznej PTTK było oddziałem Biura Wczasów i Wymiany Międzynarodowej PTTK z siedzibą w Warszawie, powołanego przez Zarząd Główny PTTK w 1956 r. na zasadach jednozakładowego przedsiębiorstwa, które w 1961 r. zmieniło nazwę na Biuro Turystyki Zagranicznej PTTK. Oddział w Bydgoszczy był jednym z dziewięciu oddziałów terenowych i objął zasięgiem swej działalności obszar województw bydgoskiego, toruńskiego, włocławskiego i pilskiego. Jerzy Marciniak kierował biurem do 9 maja 1976 r. Po nim kolejno funkcję tę pełnili: Margot Sydor, Adam Chyliński, Joanna Andrzejewska i aktualnie Marzena Rybka. W 1992 r. Biuro Turystyki Zagranicznej przekształcono w holding spółek prawa handlowego 10 oddziałów. Po likwidacji centrali BTZ

⁵⁷ I Krajowy Konkurs Krasomówczy Przewodników PTTK odbył się w Golubiu-Dobrzyniu w dniach 27-28 listopada 1971 r.

⁵⁸ Przekształcone w 1961 r. w Biuro Turystyki Zagranicznej.

⁵⁹ Bydgoskie Biuro Turystyki Zagranicznej PTTK Sp. z o.o. mieści się nadal (2011 r.) w lokalu przy ul. Mostowej 5.

PTTK dawne oddziały przekształcono w spółki z o.o. Spółka w Bydgoszczy rozpoczęła działalność 1 VI 1992 r. Bydgoskie BTZ oferuje wczasy zagraniczne, prowadzi sprzedaż biletów na przewozy promowe i autobusowe (do ok. 200 miast Europy) oraz wydawnictw turystyczno-krajoznawczych.

Podsumowanie

Przedstawione w artykule materiały i fakty nie wyczerpują w pełni historii rozwoju struktur organizacyjnych PTTK i bogatej, wielokierunkowej działalności Towarzystwa na terenie ówczesnego województwa bydgoskiego na przestrzeni 25 lat. Nie stanowią też próby pełnej oceny form i dorobku działalności organizacji.

Autor starał się jedynie uchwycić w nim istotne dla regionu i kraju zdarzenia, jakie miały miejsce w latach 1951-1975 w sferze turystyki, ukazać wysiłek włożony przez działaczy szczebla okręgowego w tworzenie struktur organizacyjnych PTTK w regionie oraz w inicjowanie i realizację, wraz z zarządami poszczególnych oddziałów, kół i klubów oraz ogółem członków Towarzystwa, różnego typu przedsięwzięć służących promocji walorów krajoznawczych i turystycznych regionu.

W artykule przedstawiono, w miarę możliwości, bogaty dorobek Towarzystwa na rzecz upowszechnienia turystyki i krajoznawstwa oraz zaspokajania potrzeb społecznych w tym zakresie. Poprzez organizowanie dla poszczególnych środowisk zróżnicowanych imprez turystycznych i krajoznawczych, turystyki kwalifikowanej, jak też poprzez działalność kulturalno-oświatową, propagowanie kultury wycieczkowania, ochronę środowiska człowieka, Towarzystwo zwiększyło mobilność miejscowego społeczeństwa do zwiedzania nie tylko własnego, zapoznanego wśród niego regionu, ale przygotowało do właściwego, w sposób kulturalny i z aspektami zdrowotnymi zagospodarowania czasu wolnego.

W okresie 25-lecia wzrastała, mimo trudności w działaniu, rola okręgowych i oddziałowych komisji społecznych, jako organu fachowego w zarządzaniu krajoznawstwem i turystyką. W zakresie szkolenia kadr turystycznych starano się wypracować efektywniejsze formy i metody rekrutacji na kursy, rozwinęła się baza turystyczna w regionie poprzez zakup terenu w Gostycynie-Nogawicy, realizację nowych i modernizację istniejących obiektów, podniesienie jakości usług BORT-ów, w ramach działań na rzecz deglomeracji ruchu turystycznego, wytyczono szereg szlaków turystycznych w obszarach dotąd mało uczęszczanych. W związku z szybko wzrastającym ruchem turystycznym duży nacisk kładziono na szkolenie nowych przewodników, np. w latach

1962-1965 przeprowadzono osiem kursów na przewodników terenowych, zakładowych i miejskich.

Na końcu należy zauważyć, że na działalność Towarzystwa cieniem kładły się różnego typu niezależne od niego ograniczenia. Były to z jednej strony trudności natury „technicznej” – brak w handlu odpowiedniej ilości i jakości sprzętu turystycznego (skafandrów, plecaków, namiotów, rowerów, kajaków itp.), jak też gotowych turystycznych zestawów artykułów spożywczych, ułatwiających wędrówki czy spływy, nieliczna, zwłaszcza w regionie, baza turystyczna i jej skromne wyposażenie, jak i natury „politycznej”, przejawiające się m.in. w braku dokładnych map i przewodników w związku z wszechwładną cenzurą. W latach 50. wzorem sowieckim lansowano i realizowano, z miernym zresztą skutkiem, wydawanie zamiast map *sensu stricto* turystycznych, tzw. marszrut, które ograniczone w treści informowały jedynie turystę o takiej czy innej trasie turystycznej, skrętnie omijając „trefne”, niepodlegające penetracji turystycznej tereny. Innym elementem było „sugerowanie” Towarzystwu organizacji imprez o wydźwięku ideologicznym pod odpowiednimi hasłami, mających uwypuklić znaczenie takiego czy innego zdarzenia, a nie służyć kultywowaniu form i treści polskiego krajoznawstwa i turystyki.

Działacze Towarzystwa starali się minimalizować zakusy ingerencji zewnętrznych w merytoryczną działalność i w programach swych imprez na pierwszym miejscu stawiać, w miarę możliwości, propagowanie walorów przyrodniczych, historycznych, artystycznych czy *stricte* turystycznych regionu, a od połowy lat 60. zwłaszcza roli i historii zmagają oręża polskiego na terenie Kujaw i Pomorza.

Działalność PTTK w regionie nie była dotąd przedmiotem badań historycznych. Z pewnością zasługuje na pełną kompleksową ocenę, zwłaszcza że niektóre dziedziny prac Towarzystwa o istotnym znaczeniu dla kulturalnego rozwoju województwa, w związku z brakami w dokumentacji, są nie w pełni rozpoznane. Dalsze badania pozwolą niewątpliwie na ich prezentację.

Summary

The article is about the activity of the PTTK Polish Tourist Country-Lovers' Society District Board in Bydgoszcz. PTTK was established in 1951 as a result of the merger of the PTT Polish Tatra Society, the PTK Polish Sightseeing Society, and tourist sections of several other sports associations in December 1950. The PTTK District Board in Bydgoszcz was established on March 4, 1951. The board functioned as the representative body co-ordinating and supervising the society's program-statutory operations in the

region. It continued the operations of the Voivodeship Board of the PTK Pomeranian District seated in Toruń, active starting from March 23, 1930 in Pomorskie Voivodeship. The article presents the society's program operations, development of its organisational structures, tourist base in the voivodeship, co-operation with the region's authorities, and contacts with school and academic youth. The society's new field of activity, i.e. foreign tourism, is presented as well.